

Asklepios

Florian Steger

Asklepios

Medycyna i kult

Przekład

Marzanna Łagiewska

h^o ⁱni

Redaktor prowadzący
Michał Jacek Baranowski

Redakcja i korekta
Joanna Kłós

Na okładce
Wotywny relief Asklepiosa (IV w. p.n.e.).
Narodowe Muzeum Archeologiczne w Atenach

Opracowanie graficzne
Jan Nieć

Marka Homini jest częścią
Wydawnictwa Benedyktynów Tyniec

ISBN 978-83-8205-319-7

Wydanie pierwsze – Kraków 2024

© Copyright by Florian Steger
© Copyright by Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
ul. Benedyktyńska 37, 30-398 Kraków
tel.: +48 534 037 299; +48 (12) 688 52 90
e-mail: zamowienia@tyniec.com.pl
www.tyniec.com.pl

Druk i oprawa
Tyniec Wydawnictwo Benedyktynów
druk@tyniec.com.pl

Spis treści

Wstęp7
I. Wprowadzenie9
II. Kult Asklepiosia w szerszym kontekście	21
II.1. Początki kultu Asklepiosia w Rzymie21
II.2. Związki ze starożytnym Babilonem i Egiptem	23
II.3. Tradycje medyczne	26
II.4. Medycyna poza tradycjami	32
II.5. Praktyka medyczna	38
III. Praktyka Asklepiosia	51
III.1. Mit o Asklepiosie i jego kult uzdrawiania51
III.2. Miejsce praktyki Asklepiosia	90
III.3. Źródła – czy to tylko opowieści o cudach?	127
III.4. Uwagi metodologiczne	144
III.5. Pacjenci w praktyce Asklepiosia	150
IV. Podsumowanie189
Bibliografia197
Spis ilustracji233
Indeks rzeczowy235
Indeks nazwisk i nazw geograficznych239

Wstęp

Podstawę niniejszej książki stanowi moja wydana w 2004 roku *Medycyna Asklepiosa*, której dodruk jest już obecnie wyczerpany. Prezentowana tutaj wersja jest znacznie skróconym, ponownie zredagowanym, w niektórych jedynie miejscach rozszerzonym tekstem uzupełnionym o wyniki nowych badań i nowe pozycje bibliograficzne. Pominięto rozdział IV oryginału poświęcony zetknięciu się kultur i perspektywom medycyny średniowiecznej. Niniejsza monografia, obok określenia miejsca medycyny Asklepiosa w systemie medycyny okresu cesarstwa rzymskiego, koncentruje się na treści rozdziału III oryginału. Rozwinięto fragmenty dotyczące Glykona, nowego Asklepiosa i hymnów prozą Eliusza Arystydesa oraz włączono do tekstu wyniki moich dalszych badań w dziedzinie medycyny starożytnej. Chciałbym podziękować przede wszystkim Frankowi Ursinowi, który wspierał mnie mądrą radą i ręką sprawnie

Ilustracja 1. Wąż Asklepiosa, mozaika, Lindau (Niemcy).
Fot. Florian Steger.

Wstęp

dokonującą redakcji tekstu. Dziękuję wydawnictwu Franz Steiner Verlag, a przede wszystkim dyrektorowi wydawniczemu dr. Thomasowi Schaberowi, za zainteresowanie publikacją zaktualizowanej wersji, którą tutaj przedstawiam.

I

Wprowadzenie

Zjawiska biologiczne, takie jak narodziny, życie i śmierć, w dużej mierze determinują naszą codzienność. Zdrowie i choroba, jako procesy biologiczne, wywierają istotny wpływ na życie. By zachować zdrowie, a choroby zwalczać, stosuje się – poza nielicznymi wyjątkami – wszelkie dostępne środki. W historii rozwoju kultury można zaobserwować różne związane z tym problemy, uwarunkowania, podejścia i możliwości realizacji (PORTER 2000; GRMEK 1989).

Świadomość problemów związanych ze zdrowiem i chorobą ukształtowała się dopiero w okresie cesarstwa rzymskiego, a co za tym idzie wtedy rozwinęły się różnorodne formy opieki zdrowotnej. Magowie i uzdrowiciele reprezentowali podejście magiczno-demoniczne, kultury uzdrawiania opierały się na teurgicznych koncepcjach leczenia i działania, obok praktykujących lekarek i lekarzy działali zaś, niebędący przecież medykami, ale należący do sektora bliskiego medycynie, sprzedawcy medykamentów i położne. Te grupy były wewnętrznie niejednorodne. Byli na przykład lekarze i lekarki prywatni, publiczni i tacy, którzy pełnili służbę w wojsku. Ponieważ zaś aktywność tych grup nie znalazła odzwierciedlenia w literaturze, by je poznać, należy sięgnąć do innych źródeł. GUMMERUS (1932) i OEHLER (1909) zestawili pochodzące z inskrypcji informacje dotyczące lekarzy publicznych i prywatnych jako przedstawicieli medycyny naukowej. HILLERT (1990) i JACKSON (1988: 56–85) z kolei zebrali materiały uzyskane z badań archeologicz-

nych. Przedstawiono też pewne prace dotyczące lekarzy wojskowych, jednak wyników badań nad pracą lekarzy prywatnych i publicznych jest zaskakująco mało. Przyczyną tego jest w dużej mierze rozproszenie źródeł. Poza tym, w przeciwieństwie do informacji o osobach aktywnych literacko (na przykład Celsusie czy Galenie), te o praktykujących lekarkach i lekarzach są bardzo skąpe.

Grupy te oferowały w sumie całe spektrum usług o charakterze medycznym, tworząc bogaty rynek usług leczniczych i uzdrawiania. Wnosiły istotny wkład w kulturę życia codziennego. Ponadto podejmowano próby stworzenia teoretycznych podstaw medycyny, co – jak widać w zachowanej literaturze fachowej – dawało asumpt do różnorodnych sporów.

W zdecydowanej większości badań nad medycyną starożytną, prowadzonych głównie przez badaczy starożytności, uwaga skupia się na tej właśnie literaturze specjalistycznej. *Corpus Hippocraticum*, Galen z Pergamonu i Aulus Korneliusz Celsus to podstawowe punkty odniesienia tej dziedziny. Należy mieć jednak świadomość, że dostęp do tych źródeł pozwala na sformułowanie niewielu twierdzeń na temat tego, jak rzeczywiście praktykowano medycynę. Podobne podejście obierano zresztą przez długi czas wobec medycyny islamskiego średniowiecza – za punkt odniesienia uznawano wciąż *canon medicinae* Awicenny. Przy omawianiu średniowiecznej medycyny centralne miejsce przeznaczano *princeps medicorum*. Pomijano przy tym przeważnie fakt, że Awicenna reprezentował tylko jedną spośród kilku form praktykowania medycyny w imperium kalifa (STROHMAIER 1999; WEISSER 1983).

Osobnym polem badań jest widoczna przede wszystkim w kulturach uzdrawiania relacja między religią a medycyną. Jedną z najważniejszych wśród tych ukształtowanych przez rytuał i kult form jest istnienie kultu herosa, a później boga sztuki lekarskiej Asklepiosa, nazywanego przez Rzymian Eskulapem. Kult ten był znany od IV wieku p.n.e. w całym regionie śródziemnomorskim i dalej, aż

po ziemie plemion galijskich i germańskich, a jego świadectwo stanowią wspaniałe sanktuaria. Asklepiosa czczono w asklepiejonach, zaś czciciele czy pacjenci szukający u niego uzdrowienia z chorób znajdowali tam stosowną pomoc. Kult tego boga medycyny obejmuje, poza silnie zaznaczonymi, istotnymi aspektami obrzędowymi, własną formę medycyny praktykowaną w jego sanktuariach. Określana mianem medycyny Asklepiosa, cechująca się – co zresztą wymaga bliższej analizy – przeplataniem się kultu i lecznictwa, ma znaczący udział w opiece zdrowotnej w Imperium Romanum. Jak słusznie zauważa KRUG (1993: 141), w większości badań naukowych rzeczywistą wartość tej formy leczenia ocenia się bardzo nisko. Jednak z perspektywy historii medycyny i z węższej perspektywy *stricte* medycznej ta niska ocena nie wydaje się uzasadniona. Poparciem tej tezy będą wywody zawarte w rozdziale III.5, w którym zaprezentowano kilka inskrypcji i poddano je analizie przede wszystkim pod kątem historii medycyny.

Badania koncentrowały się głównie na religijnych i mitycznych elementach kultu uzdrawiania związanego z Asklepiosem. Jednak oprócz tego, co istotne z punktu widzenia historii religii i mitologii, interesujące są również aspekty medyczne i związane z nimi pytania dotyczące ich znaczenia w historii medycyny. Przede wszystkim usiłowano znaleźć dla medycyny Asklepiosa miejsce pomiędzy medycyną religijno-magiczną a naukowo-racjonalną. Teza o istnieniu medycyny Asklepiosa jako dziedziny odrębnej, związanej z kultem uzdrawiania, a jednocześnie wysuwającej roszczenie do naukowości i racjonalności – w sensie podejścia opartego na obserwacji i zrozumieniu natury – była do tej pory w dużej mierze negowana. Wprawdzie istnieje takie domniemanie w odniesieniu do jej rozwoju w okresie cesarstwa rzymskiego, ale nie zostało ono jeszcze do tej pory poparte argumentami.

W starszym dziele autorstwa EDELSTEINÓW zebrano w dwóch obszernych tomach, niemal kompletne, dostępne do 1945 roku pi-

semne materiały źródłowe dotyczące Asklepiosa, podane w oryginale i w tłumaczeniu na język angielski. Opatrzono je komentarzem (t. I) i poddano całościowej analizie (t. II) (nowe wydanie w jednym tomie EDELSTEIN, EDELSTEIN 1998). Interpretacja oparta wyłącznie na tych materiałach ogranicza się w dużej mierze do aspektów mitologicznych i określenia znaczenia dla historii religii, na co zwrócili uwagę OHLEMUTZ (1940) i WEINREICH (1909). Skupia się na V i IV wieku p.n.e., przy czym przedstawione omówienie źródłowych inskrypcji nie opiera się na metodach uznawanych dziś za oczywiste dla oceny znalezisk epigraficznych. Zachowane inskrypcje są bowiem wykute w kamieniu, a to – obok drewna, tkaniny i skóry – tylko jeden z materiałów używanych w życiu codziennym do utrwalenia pisma; inskrypcje kamienne stanowią tym samym jedynie część wszystkich inskrypcji (ECK 1997: 95–98).

W większości przypadków analiza EDELSTEINÓW skupia się na samych źródłach bez uwzględnienia kontekstów. Co więcej, nie poddają oni krytycznej analizie reprezentatywności zachowanych inskrypcji. Jednocześnie zbyt mało uwagi poświęcają temu, że inskrypcje zapisują tylko to, co miało zostać zapamiętane. Nie dostrzegają poza tym, że przeglądając zebrane testimonia, można dostrzec, że miały one dwojakiego rodzaju treść. Na I wiek p.n.e. przypada bowiem cezura, od której rysuje się rozwój kultu i medycyny Asklepiosa. W związku z tym należy na nowo krytycznie spojrzeć na źródła przedstawione przez EDELSTEINÓW oraz uwzględnić odkrycia z okresu po 1945 roku.

LIDONNICI (1995) przygotowała nowe, opatrzone komentarzem wydanie tekstów inskrypcji umieszczonych na stelach w Epidaurós (IG IV2 1.121–124) (poprzednio już PEEK 1963). Podała w oryginale i tłumaczeniu na angielski znane dzięki Pauzaniaszowi (2.27.3), pochodzące z Epidaurós trzy pełne inskrypcje oraz fragmenty czwartej z (późnej) drugiej połowy IV wieku p.n.e. i dodała do nich komentarze. Istotny jest również nowy zbiór źródeł autor-

stwa GIRONE (1998), zawiera on bowiem kolejne inskrypcje z okresu cesarstwa. GIRONE, dokonując dość arbitralnego wyboru, zebrała przykładowy zbiór 32 inskrypcji z Aten, Epidauros, Leben, Pergamonu i Rzymu z okresu od IV wieku p.n.e. do IV wieku n.e. i opatrzyła je indywidualnymi komentarzami. Poprzestała jednak na komentarzach odnoszących się do poszczególnych inskrypcji, nie podała ogólnej interpretacji i podobnie jak EDELSTEINOWIE, nie uwzględniła żadnych innych źródeł poza epigraficznymi.

W przeciwieństwie do EDELSTEINÓW, LIDONNICI i GIRONE, KRUG (1993: 120–187) bierze pod uwagę pisemne materiały źródłowe i w równej mierze dowody numizmatyczne oraz archeologiczne. Dzięki temu w obszernym rozdziale poświęconym Asklepiosowi przedstawia unikatowy jak dotąd materiał na jego temat. Po wprowadzeniu na temat mitu o Asklepiosie i form jego prezentacji KRUG (1993) rysuje obraz kultu uzdrawiania w poszczególnych miejscach jego wyznawania aż po Brytanię i Hiszpanię, dochodząc do wniosku, że domeną Asklepiosa stało się dbanie o zdrowie i opiekę nad wszystkimi chorymi. Jej zdaniem przede wszystkim to sprawiło, że do niego udawali się odrzuceni i ci, których nie wyleczono, ponieważ w tradycji Hippokratesa (*De arte* 3 (6.4.16–6.6.1 L.)) lekarze nie podejmowali się leczenia pacjentów, gdy nie widzieli szansy na ich wyleczenie (VON STADEN 1990; WITTERN 1979).

Asklepios mógł pomóc wbrew wszelkiemu rozsądkowi, kołł bowiem irracjonalną stronę cierpienia. W przeciwieństwie do EDELSTEINÓW KRUG (1993: 121) postrzega działanie Asklepiosa jako uzupełnienie medycyny, której rozkwit zbiegł się z okresem rozkwitu kultu Asklepiosa. W związku z tym NUTTON (2004: 114) wysunął tezę, że na starożytnym rynku usług leczniczych i uzdrawiania zarówno medycyna Hippokratesa, jak i kult Asklepiosa stanowiły wspólnie alternatywę dla medycyny magicznej. Brakuje jednak dokładniejszych badań dotyczących rzeczywiście praktykujących

lekarzy, więc kwestia relacji między nimi a Asklepiosem również pozostaje niewyjaśniona. KRUG natomiast podąża za literacką tradycją Hippokratesa. COHN-HAFT (1956: 29–31) i JACKSON (1988: 140) przyjęli założenie o istnieniu w okresie od IV wieku p.n.e. do czasów cesarskich relacji między praktykującymi lekarzami a zakładami leczniczymi Asklepiosa. WICKKISER (2008) również zidentyfikował istnienie powiązań między lekarzami a asklepiejonami w V wieku p.n.e., ale nie potrafił ich bliżej określić.

SCHNALKE i WITTERN (1993) oraz SCHNALKE (1990: 1–35) podzielają w dużej mierze poglądy KRUG i nie dokonują rozróżnienia pomiędzy kultem Asklepiosa a jego medycyną. Wzrost znaczenia Asklepiosa miał się raczej stać przeciwwagą dla powoli wypieranego myślenia magiczno-mistycznego (SCHNALKE, WITTERN 1993: 89). Stoi to w sprzeczności z poglądem znawcy Hippokratesa JOUANA (1996: 48n.), który widzi to tak, że religijna sztuka uzdrawiania praktykowana w sanktuariach Asklepiosa daleka była od medycyny. Natomiast SCHNALKE i WITTERN, w przeciwieństwie do EDELSTEINÓW i KRUG, widzą w odniesieniu do leczenia w asklepiejonie wyraźną cezurę między greckim okresem klasycznym a okresem cesarstwa rzymskiego (SCHNALKE, WITTERN 1993: 100). Razem z JACKSONEM (1988: 138–169) argumentują przeciw opinii SCARBOROUGHSA (1969: 24n.), że w okresie cesarstwa kuracje w asklepiejonach nosiły rys medycyny racjonalno-naukowej. Badania nad medycyną w asklepiejonach okresu cesarstwa prowadzili również HAHN (1976) i MÜLLER (1987).

HAEHLING VON LANZENAUER (1996) zajęła się w swojej pracy doktorskiej nie tyle medycyną Asklepiosa, ile jego kultem, podobnie jak wcześniej RÜTIMANN (1986), który w swoich badaniach historii religii analizował podobne kwestie. Natomiast centralne znaczenie uzdrawiania (Asklepios Soter – Imperator Soter – Christus Soter) sprawia, że ich badania są interesujące z punktu widzenia rozważanych tu zagadnień. Alians kultu cesarza i poboż-

ności związanej z Asklepiosem stał się prawdziwym zagrożeniem dla chrześcijaństwa. Obaj, princeps i Asklepios, byli jako uzdrowiciele przeciwstawiani Chrystusowi uzdrowicielowi. Kult cesarski usiłował skorzystać z pobożności związanej z Asklepiosem – od czasów Konstantyna można zatem zaobserwować, że zamierzone rozwijanie kultu Asklepiosa instrumentalizowało go, choć w tym samym czasie również wiara w Chrystusa zwyciężała nad kultami pogańskimi. RÜTIMANN (1986), skupiając się na kulcie Asklepiosa w II wieku n.e., jeszcze mocniej podkreśla, że wyznawcy Asklepiosa, podobnie jak chrześcijanie, kierując się podobnym podejściem teologicznym, uważali cudowne uzdrowienia za dowód boskości. Podczas gdy inne kultury pogańskie zanikały, kult Asklepiosa miał nadal wielkie znaczenie, a sam Asklepios ustąpił pola swemu chrześcijańskiemu konkurentowi dopiero pod koniec starożytności, choć wyraźny pozostał jego wpływ na aspekt uzdrawiania (religijne aspekty uzdrawiania, Chrystus jako uzdrowiciel).

HART (2000) ze znanym zebrał i przedstawił obszerny materiał źródłowy dotyczący Asklepiosa jako boga medycyny. Jego tom wzbogaca rozbudowany materiał ilustracyjny, ukazujący odniesienia do ówczesnej rzeczywistości, przez co prezentacja w dużej części sprawia wrażenie popularnonaukowej. Natomiast źródłową podstawę monografii stanowi tylko wcześniejsza praca EDELSTEINÓW (1945). Nowsze badania prowadzone po roku 1945 są przywoływane tylko na marginesie i bardzo wybiórczo. Po raz kolejny pojawia się wcześniejsza teza, że dla Asklepiosa pozostawali ci, których lekarze nie potrafili wyleczyć z ich dolegliwości. Mieli to być głównie pacjenci z dolegliwościami psychosomatycznymi, którym Asklepios mógł zaoferować terapię z efektem placebo (HART 2000: 89). W przedstawionej, niezróżnicowanej historycznie formie teza ta nie znajduje przekonującego uzasadnienia.

W prezentacji stanu badań zwraca uwagę pewna luka: badania dotyczące Asklepiosa koncentrowały się dotąd na aspektach histo-

rii religii, przez co zaniedbywano perspektywę medyczną¹. Rozwój medycyny Asklepiosa od jej początków w V wieku p.n.e. do okresu cesarskiego nie został jeszcze przekonująco udokumentowany, stąd niejasne jest, w jaki sposób w asklepiejonach włączano medycynę do kultu uzdrawiania. Rzadko dokonuje się też rozróżnienia między kultem Asklepiosa a medycyną Asklepiosa i do tej pory nie rozważano kwestii włączenia medycyny Asklepiosa do codziennej kultury medycznej okresu cesarskiego. RIETHMÜLLER (2005) podjął się koniecznej do tego oceny źródeł dotyczących kultury życia codziennego w postaci dowodów epigraficznych, numizmatycznych i archeologicznych, jednak pracę jego, choć bogatą w materiał, trudno wykorzystać ze względu na jej strukturę. Z kolei włoska praca MELFIEGO (2007) jest wzorcowa. Posługując się obszernym materiałem archeologicznym, zaprezentował on informacje zarówno o większych, jak i mniejszych asklepiejonach na Peloponezie, Cykladach i w środkowej Grecji.

Próby systematycznego ujęcia materiału epigraficznego podjęli do tej pory BENEDUM (1977), PFOHL (1977), ROWLAND (1977), NUTTON (1977, 1972, 1970, 1969), COHN-HAFT (1956), GUMMERUS (1932), HABERLING (1910), OEHLER (1909) i POHL (1905)². Świadectwa numizmatyczne omówiono przede wszystkim w rozproszonych pracach specjalistycznych. Jako przykłady mogą posłużyć AGELIDIS (2011), SZAIVERT (2008) i KRANZ (2004) w odniesieniu do Pergamonu oraz HAYMANN (2010) w odniesieniu do Ajgaj. Z kolei KAMPMANN (1993) badał wizerunki Asklepiosa na monetach cesarskich, a PENN (1994) zajmował się ogólnie medycyną na monetach greckich i rzymskich.

¹ Częściowo z wyjątkiem RIGATO, który poświęca kilka stron (2013: 48–56) relacji pomiędzy kultem a medycyną Asklepiosa.

² RÉMY (1987, 2001), SAMAMA (2003), NISSEN (2006b).

Celem niniejszej monografii jest stworzenie opisu medycyny Asklepiosa z uwzględnieniem możliwie najbardziej reprezentatywnych, rozproszonych źródeł dotyczących medycyny okresu cesarstwa. Historycznie koncentrujemy się na epoce wczesnego cesarstwa rzymskiego (od 27 roku p.n.e. do 284 roku n.e.). Jednakże dla lepszego zrozumienia włączono źródła z czasów wcześniejszych i późniejszych. Działalność prowadzoną w asklepiejonach ukazano na tle struktury obejmującej wielopoziomowy, będący częścią kultury życia codziennego rynek usług medycznych, co umożliwi spojrzenie na kult Asklepiosa z szerszej perspektywy niż dotychczasowa, zorientowana na historię religii, i zwrócenie uwagi na ważny wymiar medycyny Asklepiosa. W tym celu należy najpierw odtworzyć charakterystyczny obraz życia codziennego, w który będzie można wpisać kult i medycynę Asklepiosa. Należy skupić się badaniach na inskrypcjach, zwłaszcza że I i II wiek n.e. określa się mianem wieku kultury epigraficznej (ECK 1997: 99). Uwzględnić przy tym trzeba inskrypcje wotywnie pozostawione przez odwiedzających z wdzięczności dla Asklepiosa, dokumentujące pobożność i zaufanie jego czcicieli, a w wybranych przypadkach informujące także o działalności kuracyjnej. Ponadto zawierające pewną ilość szczegółów dotyczących zawodu i działalności inskrypcje na grobach lekarzy oraz inskrypcje honorowe dla lekarzy będące często wyraźnym świadectwem poczucia własnej wartości ofiarodawców. Pamiętajmy jednak, że w dowodach epigraficznych, jakkolwiek cennych, zachowano tylko to, co powinno zostać zapamiętane. Do reprezentatywności inskrypcji należy podejść krytycznie, zaś badań nie można oprzeć na nich wyłącznie; ale też nie można ich nie uwzględnić, jak to zrobili EDELSTEINOWIE (1945). Tutaj wyniki badań epigraficznych uzupełniono o analizę tekstów literackich, źródeł numizmatycznych i archeologicznych oraz papirusów.

Przyjęto następującą tezę: medycyna Asklepiosa z okresu cesarstwa rzymskiego stanowi niezależną i znaczącą część opieki zdro-

wotnej obejmującej całe spektrum terapii. W sanktuariach Asklepiosa praktykowano medycynę, w której łączono akty rytualne związane z kultem uzdrawiania i elementy terapii medycznej. Medycyna Asklepiosa to zatem obszar produktywnego przenikania się kultu i lecznictwa, co zapewnia jej osobne miejsce na rynku usług leczniczych i uzdrawiania w okresie cesarstwa.

Następną część książki stanowić będzie prezentacja wachlarza usług zdrowotnych w okresie cesarskim (II), konieczna dla przedstawienia argumentacji na rzecz istnienia odrębnej medycyny Asklepiosa (III). Obejmująca wiele form dziedzina opieki zdrowotnej w okresie cesarstwa (II.1) opiera się na rozwoju historii kultury, który sięga do starożytnego Wschodu i prowadzi do Grecji. Te kulturowe początki zarysowano tu w stopniu niezbędnym dla argumentacji (II.2). Spojrzenie wstecz na historię kultury wskazuje, że praktyce medycznej zawsze towarzyszyły wysiłki zmierzające do stworzenia podstaw teoretycznych. W związku z tym, by zrozumieć opiekę medyczną i codzienną praktykę leczniczą, ważne jest wprowadzenie do teorii medycznej (II.3), która wyrosła z praktyki, a następnie na nią wpłynęła. W tym kontekście należy odróżnić odrębne tradycje z licznymi ich zwolennikami od jednostek, z których część zajmowała się również literaturą (II.4). Codziennosc medyczną kształtowały w praktyce (II.5) różne grupy. Znajdziemy tu lekarzy, ale także położne i sprzedawców medykamentów, a więc niebędących lekarzami przedstawicieli i przedstawicielki zawodów medycznych, ale także osoby z domeny magii i religii. Wspólnie oferowali oni zakres usług, który medycyna Asklepiosa jeszcze dodatkowo wzbogacała (III). Heros, a później bóg sztuki lekarskiej Asklepios cieszył się wielką popularnością i był otaczany czcią, a jego kult uzdrawiania w niczym nie ustępował znaczeniem kultom uzdrawiania Heraklesa i Sarapisa (III.1). Od IV wieku p.n.e. do VI wieku n.e. kult uzdrawiania Asklepiosa rozwinął się też na tyle, że jego wpływy i rola wykraczały poza obszar śródziemnomor-

ski. Dzięki przychylności swoich wyznawców jego pogański kult i on sam jako bóg uzdrowień mógł przez długi czas nie tracić na znaczeniu jako opozycja wobec chrześcijańskiego bóstwa.

Czynności związane z kultem prowadzono w osobnych sanktuariach poświęconych Asklepiosowi. Przybywali do nich również chorzy wyznawcy, by prosić Asklepiosa o uzdrowienie. Miejsca praktyk Asklepiosa (III.2) można dokładniej przeanalizować pod kątem funkcji społecznej, uwzględniając przy tym w szczególności lokalizację i wyposażenie sanktuariów. Ponadto ważne jest wyobrażenie sobie pobytu czciciela, tego, w jakich pomieszczeniach przebywał, gdzie stykał się z Asklepiosem, gdzie odbywała się terapia oraz jak – lub z wykorzystaniem jakich środków i budowli – uprzyjemniano mu pobyt. Na przykładzie poszczególnych przypadków można wykazać, na ile pacjenci rzeczywiście odzyskiwali zdrowie za sprawą objawiania się Asklepiosa we śnie, co znamy z chrześcijańskich relacji o cudach (III.3), oraz czy istniały również racjonalnie uzasadnione zalecenia przekazywane pacjentom Asklepiosa. Podjęto tu próbę spojrzenia na działalność uzdrowiskową z perspektywy „oddolnej” i prześledzenia doświadczeń związanych z kuracją w sanktuariach Asklepiosa z perspektywy pacjenta (III.4). Takie będące własną refleksją opisy doświadczeń pozostawił po sobie znany z twórczości literackiej Eliusz Arystydes. Jego doświadczenia pozwalają na głęboki wgląd w działalność kuracyjną prowadzoną w Pergamonie (III.5.1). Istnieją również świadectwa epigraficzne w postaci relacji z kuracji. Pacjent z Epidauros (III.5.2) i inny z Pergamonu (III.5.3) opowiadają o swoich doświadczeniach z medycyną Asklepiosa. Jeśli odczytamy te zawierające opisy przeżyć relacje w połączeniu z informacjami o miejscach praktyki Asklepiosa, uzyskamy dość pełny obraz działalności kuracyjnej. Pozwoli to zrozumieć, jak codzienna aktywność na polu medycyny łączyła się z mitem i kultem uzdrawiania Asklepiosa, a przede wszystkim z medycyną Asklepiosa w okresie cesarstwa rzymskiego.